

УДК 796.032.2:613-053.6

ОКСАНА ДАНИСКО
(Полтава)

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ О.Д. БУТОВСЬКОГО

Проаналізовано педагогічні погляди і досвід практичної діяльності вітчизняного педагога О.Д. Бутовського з формування здорового способу життя. Підкреслено важливість і актуальність здоров'язберігаючих ідей педагога для зміцнення фізичних та духовних сил сучасної молоді.

Ключові слова: *О.Д. Бутовський, педагог, здоров'я, здоровий спосіб життя, фізичне виховання, розвиток.*

Соціально-економічні перетворення в Україні, глобальна екологічна криза актуалізували проблему збереження фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я підростаючого покоління. Це поставило перед закладами освіти завдання створення таких умов розвитку дітей та молоді, які б сприяли утвердженню здорового способу життя, гармонізації їх взаємин із довкіллям.

Статтею 3 Конституції України здоров'я людини, як і її життя, особиста честь і гідність, недоторканість та безпека, визнані найвищою соціальною цінністю [8]. Право кожного на охорону здоров'я, деклароване статтею 49 Конституції України, деталізується в Основах законодавства України про охорону здоров'я (Закони України „Про охорону дитинства”, „Про фізичну культуру і спорт”, „Про загальну середню освіту”, „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, Концепція загальної середньої освіти, Національна доктрина розвитку освіти, міжгалузева комплексна програма „Здоров'я нації на 2002-2011 рр.”, Указ Президента України „Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя”).

Проблеми здоров'я і здорового способу життя дітей та молоді, а також забезпечення умов їх оптимізації стали предметом дослідження філософів, медиків, психологів, педагогів. Так, питання гармонізації фізичного і духовного розвитку людини привертало увагу ще стародавніх філософів (Авіцена, Гіппократ), пізніше знайшло розвиток у творах вітчизняних (Г. Ващенко, А. Духнович, П. Лєсафт, А. Макаренко, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський) та зарубіжних (Я. Коменський, Дж. Локк, Й. Песталоцці) педагогів-класиків. Теоретико-методологічні засади означеної проблеми сформульовано у працях сучасних дослідників (А. Здравомислов, І. Смірнов, Л. Сущенко). Численні наукові роботи висвітлюють інші окремі питання: формування здорового способу життя з позицій медицини (М. Амосов, Ю. Лісцин, В. Язловецький); психолого-педагогічні аспекти виховання здорового способу життя дітей і молоді (Т. Бойченко, Г. Голобородько, В. Оржеховська, В. Радул, М. Солопчук); формування здорового способу життя засобами фізичного виховання (В. Ареф'єв, О. Вацеба, О. Дубогай, С. Закопайло та ін.).

Утім, аналіз науково-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що питання оновлення теорії й практики підготовки дітей та молоді до здорового способу життя, обґрунтування шляхів і засобів збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління залишаються актуальними. Керуючись цими орієнтирами, педагогічна наука в пошуках ефективних шляхів виховання високоосвіченої, культурної й розвиненої особистості звертається до досвіду прогресивних діячів вітчизняної педагогічної науки, зокрема, до педагогічних ідей та досвіду О.Д. Бутовського (1838-1917) – видатного педагога, науковця, талановитого викладача вищої школи, спортивного та громадського діяча, одного із засновників наукової теорії формування здорового способу життя особистості, автора новаторських за своїм змістом посібників, організатора фізкультурно-спортивної та оздоровчої роботи в навчальних та громадських закладах.

Отже, метою нашої статті є обґрунтування наукових основ формування здорового способу життя підростаючого покоління засобами фізичної культури та спорту, розроблених О. Бутовським.

Новаторська педагогічна діяльність О. Бутовського проявилась у викладацькій та репетиторській практиці; створенні підготовчих курсів із фізичного виховання для офіцерів-вихователів; вивченні та узагальненні передового вітчизняного й зарубіжного досвіду щодо організації фізкультурної освіти та позакласної виховної роботи; участі в педагогічних конгресах; підтримці й поширенні ідей олімпізму; дослідженні прогресивного вітчизняного та зарубіжного досвіду. Все це дозволило педагогу створити ґрунтовну теоретичну базу для подальшого розвитку на науковому й теоретичному рівнях проблеми формування, зміцнення і збереження здоров'я дітей та молоді засобами фізичної культури і спорту.

Здоров'я, на думку О. Бутовського, – це якість духовного, психічного і фізичного розвитку й діяльності. Поняття „здоров'я” вчений ототожнював із поняттями „сила”,

„бадьорість”, які виокремлював із ряду інших: „рухливість і спритність, тілесна краса та ініціатива; хоробрість, тверда воля, і моральні якості” [3, с. 42]. Педагог переконував, що мета формування здорового способу життя полягає у гармонійному розвитку особистості. Відповідно до такого розуміння, формування здорового способу життя підростаючого покоління він розглядав як: а) складний процес біосоціального розвитку особистості; б) рушійну силу, що активізує процес самопізнання, самовиховання, самовдосконалення дітей та молоді; в) невід’ємну частину цілісного навчально-виховного процесу шкільної освіти.

О. Бутовський був переконаний, що основою формування здорового способу життя особистості є, насамперед, її рухова активність. Зокрема, він писав: „Здорове фізичне виховання служить основою розвитку багатьох якостей, що посилюють не лише тілесну, але й духовну працездатність людини, а дисципліна тіла позитивно впливає на дисципліну розуму” [5, с. 40]. Безсумнівно, для свого часу це був прогресивний погляд на роль і місце фізичної культури і спорту в системі виховання дітей шкільного віку.

Говорячи про фізичне виховання особистості, О. Бутовський використовував поняття „фізична освіта”, під яким розумів „розвиток тих загальних здібностей рухового апарата, що необхідні людині, до якої б діяльності вона себе не готувала, котрі людина інстинктивно вправляє з дитинства” [6, с. 225-226].

Важливими змістовними напрямками фізичної освіти О. Бутовський уважав: 1) забезпечення рухової активності дітей і підлітків; 2) організацію раціонального режиму дня та харчування; 3) дотримання правил особистої гігієни; 4) загартування; 5) формування культури почуттів та поведінки учнів.

Педагог виокремив дві групи завдань фізичної освіти дітей та молоді: 1. Виховання емоційно-позитивного, свідомого ставлення до власного здоров’я, прагнення до його збереження та зміцнення. 2. Формування практичних умінь і навичок оздоровлення організму через систему фізичних вправ, спортивної діяльності, загартування, харчування, догляду за тілом.

На думку О. Бутовського, завдання фізичної освіти мають реалізовуватися, насамперед, у школі. Саме в школі повинні бути вжиті „розумні заходи до того, щоб дати можливість своїм вихованцям управлятися у вкладених у людину елементарних здібностях до руху протягом усього періоду їхнього навчання, і сформувати в них звичку до таких управ і після закінчення школи” [7, с. 559].

Аналіз педагогічних ідей та практичної діяльності педагога у військових і цивільних навчальних закладах дозволяє стверджувати, що він застосовував широкий спектр педагогічних засобів з метою зміцнення здоров’я дітей та підлітків. Серед найбільш ефективних у педагогічному арсеналі О. Бутовського доцільно відзначити такі засоби: спортивні та рухливі ігри, єдиноборства, військові, гімнастичні та загальнорозвивальні вправи, щоденна фізична зарядка, плавання, загартування, раціональне харчування та природні чинники.

Важливою умовою повноцінного розвитку організму дітей та підлітків педагог уважав активне дозвілля вихованців, організоване за допомогою різного роду вправ: військових і гімнастичних; загальнорозвивальних; з видів спорту. При цьому педагог наголошував, що „форми й характер управ мають неодмінно узгоджуватися зі ступенем розвитку дитячого організму” [4, с. 196].

О. Бутовський намагався збагатити й урізноманітнити позашкільні заняття вихованців. Із цією метою педагог-новатор широко використовував природні чинники (сонце, свіже повітря, вода, тепло, холод) як засіб загартування організму. Заняття

фізичними вправами, кінні екскурсії, рухливі ігри на свіжому повітрі, сонячні і повітряні ванни, обливання, купання викликають, на думку О. Бутовського, бадьорість, піднесення, працездатність, що позитивно впливають на зміцнення здоров'я вихованців [1, с. 3].

У своїх творах („Настанови для догляду за зором вихованців військово-навчальних закладів” (1885), „Тілесні вправи й позакласні заняття в кадетських корпусах” (1898), „Нові методи виховання” (1902), „Що таке фізичне виховання” (1911), „Освітні властивості тілесної вправи. Відомості, необхідні для викладання різного роду фізичної роботи” (1914) О. Бутовський визначив наукові умови формування, збереження та зміцнення здоров'я дітей та молоді.

Зокрема, педагог надавав великого значення професіоналізму вчителя. „Навчати тілесних вправ, – писав він, – може лише людина, яка сама вміє їх виконувати і сама випробувала на собі все значення повторної роботи як з боку засвоєння навичок, так і з боку загального психо-фізіологічного впливу” [6, с. 158-159]. У своїх лекціях для майбутніх викладачів „тілесних вправ” О. Бутовський неодноразово наголошував, щоб слухачі наполегливо займалися фізичними вправами, отримали фізкультурну освіту, яка сприяє формуванню організму й особистості під впливом спеціально організованих дій, включаючи систему фізичних вправ та видів спорту як засобу зміцнення здоров'я й підготовки її до майбутньої професійної діяльності.

У зв'язку з цим О. Бутовський піднімав проблему підготовки педагогічних кадрів до формування здорового способу життя молодого покоління. Він наголошував на необхідності створення освітніх закладів нового типу – установ, які б виконували навчальну (підготовка вчителів „тілесних вправ”) та наукову (розвиток „науки фізичного виховання”) функцій [2, с. 60].

Важливим аспектом щодо формування здорового способу життя вихованців педагог уважав створення необхідних санітарно-гігієнічних умов в організації навчально-виховної роботи та побуту кадетів. Так, перебуваючи на міжнародному конгресі з проблем шкільної гігієни (Париж, 1910), О. Бутовський у відповідь на доповіді зарубіжних учених зауважив: „...Всі ті умови санітарного й гігієнічного спостереження, які пропонувалися на конгресі, як заходи нові, давно вже мають у наших кадетських корпусах і військових училищах закінчену організацію... У нас давно вже ведуться санітарні аркуші, які є важливим документом для визначення фізичної придатності вихованця для військової служби; наші вихователі на педагогічних курсах одержують достатньо відомостей із питання загальної і шкільної гігієни для того, щоб свідомо стежити за здоровим способом життя вихованця, усувати негативні гігієнічні впливи й разом із лікарем навчати батьків організації способу життя дітей під час канікул” [3, с. 23].

Обстоюючи позиції науково-обґрунтованих вимог режиму життя, його точності, послідовності, обов'язковості для всіх, О. Бутовський наголошував, що „завдання виховання здорових дітей – не в потуранні особистим пристрастям, а в підготовці вихованця до вимог громадського життя, з якими він має погоджуватись” [2, с. 33].

Акцентуючи необхідність забезпечення культури і режиму харчування вихованців, О. Бутовський відзначав, що харчовий режим у військово-навчальних закладах буде здоровим „...і за складовими його частинами, і за годинами прийому їжі” лише за умови, коли він відповідатиме „народним смакам” та буде узгоджений із режимом функціонування установи [2, с. 32].

Розглядаючи проблему морального та фізичного розвитку особистості у взаємозв'язку, О. Бутовський підкреслював виховний потенціал фізичного виховання та спорту. Зокрема, у праці „Питання фізичного виховання й спорту на міжнародному конгресі в Брюсселі влітку 1905 року” педагог зазначав: „Навряд чи можна ще сумніватися у наш час, що поширення інтересу до тілесних управ серед молоді є осно-

вою не лише здорового тілесного її розвитку, але й надійного морального її настрою...” [5, с. 33].

Важливою передумовою формування здорового способу життя педагог уважав доступність фізкультурної освіти, а також забезпечення її масового характеру. Це, на його думку, передбачає, надання можливості для дітей та молоді безкоштовно користуватися гімнастичними залами, стадіонами, катками, послугами велосипедних пунктів як засобами оздоровлення. За ініціативи О. Бутовського в Санкт-Петербурзі було створено Всеросійське товариство сприяння фізичному розвитку (1893), засновано Головну гімнастико-фехтувальну школу (1899). Завдяки творчому підходу педагога до організації фізичного виховання молоді, виникали фізкультурні та спортивні товариства, клуби, гуртки; в освітніх закладах упроваджувались розроблені ним навчальні програми та методичні рекомендації.

Отже, у науковому доробку вченого можна виокремити ідеї, які дозволяють визначити наукові основи здорового способу життя, зокрема: мету (всебічний і гармонійний розвиток особистості); завдання (виховання емоційно-позитивного та свідомого ставлення до власного здоров'я, формування прагнення до його збереження та зміцнення, набуття практичних умінь і навичок оздоровлення організму); зміст (забезпечення рухової активності дітей і підлітків, дотримання правил особистої гігієни, організація раціонального режиму дня та харчування, загартування учнів, формування в них культури почуттів та поведінки); засобів (спортивні та рухливі ігри, єдиноборства, військові, гімнастичні та загальнорозвивальні вправи, щоденна фізична зарядка, плавання, загартування, раціональне харчування, природні чинники) та умов (забезпечення високої професійної майстерності педагогів, дотримання ними належних санітарно-гігієнічних вимог у навчально-виховній і побутовій діяльності вихованців; вивчення педагогами динаміки фізичного розвитку та стану здоров'я дітей упродовж навчального року; дотримання вчителями педагогічно доцільної інтенсивності навантажень та послідовності чергування розумової та фізичної діяльності; організація просвітницької роботи з батьками з метою поширення серед них фізіолого-гігієнічних знань.

Таким чином, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що О. Бутовський одним із перших в історії вітчизняної педагогічної думки обґрунтував наукові основи (мету, завдання, зміст, засоби, умови) формування здорового способу життя підростаючого покоління, які характеризуються єдністю теоретичних ідей і практичного досвіду діяльності.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо визначення шляхів упровадження творчої спадщини О. Бутовського у сучасну навчально-виховну практику.

ЛІТЕРАТУРА

1 Біографічний довідник. Олексій Дмитрович Бутовський – апостол олімпійського руху сучасності / [авт. і упоряд. тексту В. Павлов]. – Полтава : ФІОП Говоров С.В., 2008. – 12 с.

2. Бутовский А.Д. Вопросы школьной гигиены и физического воспитания на международных конгрессах в 1910 году / А.Д. Бутовский // Педагогический сборник. – 1911. – № 1. – С. 17-60.

3. Бутовский А.Д. Вопросы школьной гигиены и физического воспитания на международных конгрессах. Международный конгресс по школьной гигиене в Париже 2-7 августа 1910 года / А.Д. Бутовский // Педагогический сборник. – 1911. – №1. – С. 17-60.

4. Бутовский А.Д. Вопросы школьной гигиены и физического воспитания на международных конгрессах. Международный конгресс по физическому воспитанию в Брюсселе 10-13 августа 1910 года / А.Д. Бутовский // Педагогический сборник. – 1911. – № 2. – С. 193-215.

5. Бутовский А.Д. Вопросы физического воспитания и спорта на Международном конгрессе в Брюсселе летом 1905 года / А.Д. Бутовский. – СПб., 1906. – С. 34-69.

6. Бутовский А.Д. Записки по истории и теории телесных упражнений / А.Д. Бутовский. – СПб., 1913. – С. 158-159.

7. Бутовский А.Д. Телесные упражнения во Франции / А.Д. Бутовский // Педагогический сборник. – 1893. – № 5. – С. 534-559.

8. Конституція України. – Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 1999. – 78 с.

Оксана Даниско.

ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВОГО СПОСОБА ЖИЗНИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ А.Д. БУТОВСКОГО

Проанализированы педагогические взгляды и опыт практической деятельности отечественного педагога А.Д. Бутовского по формированию здорового образа жизни. Подчеркнута важность и актуальность здоровьесохраняющих идей педагога для укрепления физических и духовных сил современной молодёжи.

Ключевые слова: *А.Д. Бутовский, педагог, здоровье, здоровый образ жизни, физическое воспитание, развитие.*

Oksana Danysko.

FORMING OF HEALTHY WAY OF LIFE IN THE O. D. BUTOVSKY PEDAGOGICAL HERITAGE

The pedagogical views and experience of domestic teacher O. D. Butovsky on forming of healthy way of life are considered. Importance and urgency of teacher's ideas for safety and strengthening of children and youth health in modern conditions are underlined.

Keywords: *O. D. Butovsky, pedagogue, health, healthy way of life, physical training, development.*

Одержано 10.04.2009 р., рекомендовано до друку 25.05.2009 р.